

BAGI IBOLYA

Puskin – újratöltve

Az intertextualitás problémája Tatyjana Tolsztaja *Szüzsé* című elbeszélése fordításának tükrében

„a hermetikai parancs úgy szól, hogy inkább a fordíthatatlanságnak, mintsem a fordíthatóságnak a fokozatain kell elgondolkodni.”

(Hans-Georg Gadamer)

Alekszandr Szergejevics Puskin mind a mai napig az orosz irodalom megfellebbezhetetlen tekintélye, aki „már életében túlmutatott önmagán, s még inkább később, történeti értelemben: először hozzá áramlott szinte minden, ami előtte volt, majd pedig tőle indult ki, ami utána következett, csaknem egy évszázadon át egészen Blok fellépéséig”.¹ Alakja köré számos valós és fiktív, gyakran rejtélyes történet fonódik, melyek igazságtartalmát kultuszának elevensége, valamint az orosz kultúrára oly jellemző, a kivételes személyiségek iránt táplált tisztelet és szemérmesség nehezen teszik megfellebbezhetővé. A posztmodern kor mítoszromboló attitűdje azonban a Puskin-jelenséget sem kímélte, irodalmi művek és képzőművészeti alkotások sora ironikus, nemegyszer groteszk megvilágításba helyezi a „koszorús költőt”. Viktor Jerofejev, Viktor Pelevin, Andrej Bitov, Dmitrij Prigov, valamint az orosz posztmodern irodalom számos képviselője „idézi meg” Puskit sajátos szemlélet- és kifejezőmódjuknak megfelelően. E szövegeket összeköti Apollon Grigorjev (Puskin kortársa) már-már szállóigévé vált kijelentése: „Puskin számunkra minden”, amit hol patetikusan, hol pedig ironikusan elevenít fel az utókor. Andrej Bitov a posztmodern irodalom Puskin-értelmezését így foglalja össze: „Megteremtjük a hős mai nemlétét”.

Tatyjana Tolsztaja, a kortárs orosz irodalom kivételes látásmódú alkotója maga is előszeretettel alkalmazza az irónia, a groteszk, az abszurd eljárásait a „nagy orosz irodalom” egészséges pátoztalanításában. Elbeszéléseiben rendszeresen feltűnnek az orosz szellemiség meghatározó alakjai, az író sajátos „sors-átiratot” alkot biográfiájuk egyes elemeiből, beleszöve az orosz olvasó számára jól ismert művekből vett idézeteket, allúziókat, utalásokat. Tolsztaja alkotói módszerének megítélésével kapcsolatban a legellentmondóbb vélemények fogalmazódtak meg: számos kritikus hevesen védelmezi Puskit, a nagy orosz klasszikust a posztmodern játék

¹ TÖRÖK Endre, *Orosz irodalom a XIX. században*, Bp., Gondolat, 1970, 28.

deheroizáló attitűdjével szemben,² míg mások éppen az alkotói szubjektum újszerű megnyilatkozásának tekintik azt a szövegépítési technikát, melynek bázisa éppen az intertextualitás.

Az orosz irodalomtörténetben (mind a múltbéli, mind a jelenkorit tekintve) úgy alakult, hogy a puskin szövegek és életrajzi reáliák egy egységes szakrális mítosz státuszát töltötték be, sajátos meta-mítosszá válva a posztmodern irodalom vonatkozásában, mely aktualizálta a klasszikus irodalom domináns diskurzusát, alkotó módon átdolgozva és átértékelve azt. Azaz végbemegy a „Puskin-mítosz” dekonstrukciója, mely egyúttal kifejezi azt a kritikai viszonyulást, mely az élet minden szintjén (mind társadalmi, mind szellemi tekintetben) megmutatkozó abszolútumokra irányul.³

Tolsztaja elbeszéléseiben, szellemes esszéiben, valamint a nagy vihart kavart *Kssz!* című regényében is tetten érhető a „puskini jelenlét” számos variációja:

Menjen tán el megint a puskit faragni? Az öreg Nyikita Ivanicsnak most két nevetséges álma van: lecsapni Benedikt farkacskáját meg felállítani a puskit az útkereszteződésben, a Fehér-hegyen. Egészen meghöbörödött ettől a puskitól. Reszketve nézi, és Benediktre is ráparancsol, hogy áhítatosan reszkessen. Azt mondja, az a puskin tömérdek verset írt, és azt gondolta, nem növi be gyom a népi ösvényt őfelé, de ha nem gyomláljuk azt az ösvényt, akkor csak benövi.⁴

Az intertextualitás problémáját tekintve azonban Tolsztaja *Szüzsé* című elbeszélése veti fel talán a legtöbb kérdést, s ennek megfelelően a fordítási nehézségek is ebben a szövegben mutathatók ki legplasztikusabban.⁵ Az elbeszélés cselekménye két szálon fut, egy groteszk kettős életrajz kombinációjában, a „mi történt” és a „mi történhetett volna” párhuzamos megközelítésében.⁶ Tolsztaja olyan abszurd élethelyzetet teremt, melyben a párbajt túlélte, idős Puskin és Vologya, a kölyök Lenin találkozása tragikus

² Vö. G. N. MIHEJEVA, *Intertyeksztualnoszty kak element poetyiki posztmodernizma v lityerature u zszurnalisztyike (Na primere tvorcsesztyva Tatyjani Tolsztoj) = Megyijnie processzi v szovremennom gumanyitarnom prosztransztyve: podhodi k izucsenyiju, evoljucija, perszpektyivi*, Moszkva, MPGU, 2017, 53–60.

³ O. V. BOGDANOVA, N. P. BENYEVOLENSZKAJA, *Szjuzset v szjuzsetye (Rasszkaz Szjuzset Tatyjani Tolsztoj)*, Vesztnyik Szankt-Petyerburgszkovo Unyiverszityeta, 2009/3, 18. (Amennyiben külön nem jelzem a fordítót, akkor az idegen nyelvű idézeteket a saját fordításomban közlöm. – B. I.)

⁴ Tatyjana TOLSZTAJA, *Kssz!*, ford. M. NAGY Miklós, Bp., Ulpius-ház, 2004, 156.

⁵ Vö. M. L. MALAHOVSZKAJA, *Intertyeksztualnije szvjazi v hudozsesztvennom tyeksztye v szoposztaivityelno-perevodcseszkom aszpektye*. <https://search.rsl.ru/ru/record/01004044931> (Letöltés ideje: 2020. május 15.)

⁶ Lásd erről bővebben BAGI Ibolya, *Rög-Eszmék: Írások a XX. századi szláv irodalmak köréből*, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2010, 166–173.

végkifejlettel jár mindkettőjükre nézve. A szöveg egyúttal az orosz történelem és kultúra ismert toposzait is „dekonstruálja”: a konkrét adatok, hiteles tények, események groteszk módon keverednek a fikció hol komor, nyomasztó, hol szórakoztatóan játékos elemeivel.

Az intertextualitás funkciójának vizsgálatakor mindenekelőtt az elbeszélés első részére támaszkodhatunk, amelyben egy új, meghökkentő „Puskin-életrajz” bontakozik ki, arra a szerzői vízióra építve, miszerint a költő túléli a párbajt, s bár nyomorúságos, de „tisztos” öregkort él meg. Tolsztaja már az első sorokban lefokozza a tragikus párbaj romantikus toposzát:

Tételezzük fel, hogy abban a pillanatban, amikor D’Anthes fehér mutatójaja már a ravaszon nyugszik, Isten egyik közönséges, kevésbé poétikus hajlamú madárkája, a fenyőgallyak suhogása és a kékesfehér hóban csikorgó emberi léptek zajától megriadva a gonosztevő tenyerébe pottyant. Placcs! D’Anthes keze, természetesen, akaratlanul is összerándul: lövés dörren, Puskin elesik. Micsoda fájdalom! A szemére ereszkedő ködön keresztül céloz, visszalő; D’Anthes is a földre rogy; „jó kis lövés” – nevet a költő. A párbajsegédek elviszik a félig öntudatlan Puskit, aki lázalmában mindegyre csak dörmög, mintha állandóan kérdezni szeretne valamit.⁷

Ezt követően a szüzsé-építés sajátos logikájának megfelelően a súlyosan sebesült Puskin lázalmában felidéződnek életének legfontosabb epizódjai, miközben az életrajzi tények és töredékes Puskin-idézetek kaotikus halmazába beleszövődnek az orosz irodalom egyes kiemelkedő műveivel kapcsolatos allúziók, reminiszenciák, rejtett idézetek, melyek többek között a Puskit követő klasszikusok (Dosztojevszkij, Tolsztoj, Csehov, Tyutcsjev, Blok, Mandelstam, Paszternak, Harmsz stb) tollából származnak.

Пушкину грезятся огни, стрельба, крики, Полтавский бой, ущелья Кавказа, поросшие мелким и жестким кустарником, один в вышине, топот медных копыт, карла в красном колпаке, Грибоедовская телега, ему мерещится прохлада пятигорских журчащих вод – кто-то положил остужающую руку на горячий лоб – Даль? – Даль. Даль заволакивает дымом, кто-то падает, подстреленный, на лужайке, среди кавказских кустиков, мушмулы и каперсов; это он сам, убит, – к чему теперь рыдания, пустых похвал ненужный хор? – шотландская луна льет печальный свет на печальные поляны, поросшие развесистой клюквой и могучей, до небес, морошкой; прекрасная калмычка,

⁷ Tatyjana TOLSZTAJA, *Szüzsé*, ford. BAGI Ibolya = *Orosz Dekameron: Huszadik századi orosz novellák*, Bp., Noran, 2006, 536–550, itt: 536. (A továbbiakban az oldalszámokat az idézetet követően, zárójelben adom meg. – B. I.)

неистово, туберкулезно кашляя, – тварь дрожащая или право имеет? – переламывает над его головой зеленую палочку – гражданская казнь; что ты шьешь, калмычка? – Портка. – Кому? – Себя. Еще ты дремлешь, друг прелестный? Не спи, вставай, кудрявая! Бессмысленный и беспощадный мужичок, наклонившись, что-то делает с железом, и свеча, при которой Пушкин, трепеща и проклиная, с отвращением читает полную обмана жизнь свою, колеблется на ветру. Собаки рвут младенца, и мальчики кровавые в глазах. Расстрелять, – тихо и убежденно говорит он, – ибо я перестал слышать музыку, румынский оркестр и песни Грузии печальной, и мне на плечи кидается анчар, но не волк я по крови своей: и в горло я успел воткнуть и там два раза повернуть. Встал, жену убил, сонных зарубил своих малюток. Гул затих, я вышел на подмости, я вышел рано, до звезды, был, да весь вышел, из дому вышел человек с дубинкой и мешком.⁸

A fenti szöveg számos eleme megfeleltethető a puskin-i életrajz egyes epizódjának, illetve műveiből vett idézeteknek.

Puskin lázálmában kiabálást és fegyverropogást hall, tüzeket lát, a poltavai csatát, a Kaukázus apró, szúrós cserjékkel benőtt szurdokait, egyedül áll a hegytetőn, rézpatkók csattognak, törpe és vörös sipka, Gribojedov szeke-re, felrémlelenek Pjatyigorszk csobogó, hús forrásai – valaki lázas homlokára tette hűvös tenyerét – Dal? Dal a távolból. Dal füstfelhőben, valaki felbukik, eltalálták, a tisztáson fekszik, kaukázusi cserjék, naspolyabokrok és káprók között, ez ő maga, halott – Mit sírtok hát utána? Mért zeng üres dicsérete? – Skócia holdjától bús, hideg fényben ázik, és búsul a néma táj, a terebélyes, ágas-bogas áfonyabokrokkal és hatalmas, égis érő tőzedszederrel benőtt fel-föld, gyönyörű kalmük lány, szünni nem akaró tüdőbajos köhögés közepette – remegő teremteny-e, vagy joga van? – zöld gallyat tör feje fölött – nincs kegyelem; mit varrsz, kalmük leány? – Nadrág. – Kinek? – Magamra. S te szenderegysz még, drága szépem? Ébredj, te lány, a munka vár!

A könnyörtelen, értelmetlenül motyogó kis paraszt ott dolgozott a vason, s míg a gyertya lángja libben a szélben, Puskin izgalomtól remegve és átkozódva, undorral olvassa élete árulásokkal teli történetét. Kuttyák tépik szét a csecsemőt, szememben vérrel borított fiúcskák. Agyonlőni –, mondja hal-kan és határozottan –, mert már nem hallom a zenét, a román zenekart, s a bús Grúzia dalait, vállamra hull az antiár-fa mérge, de nem farkasvér az enyém: reám ugrott, de hirtelen torkába döftem fegyverem, s kétszer megforgattam benne ott. Ki korán kelvén megölte nőjét, s alvó gyermekét. Elcsi-

⁸ Tatyjana TOLSZTAJA, *Szjuzset* = T. T., *Reka Okkervil: Rasszkazi*, Moszkva, Podkova, 2003, 251–262, itt: 252.

tult a lárma, színre léptem, korán jöttem, idő előtt, már nem a régi, aki jött, s bottal, tarisznyával egy ember a házból kijött. (538.)

E rendkívül bonyolult szövegrész „átültetése” igen nehéz feladat elé állítja a fordítót. Milyen stratégiát válasszon? Alapos filológiai kutatómunkával járjon utána minden egyes szöveg-mozaik forrásának, próbálja megtalálni azok esetleges magyar fordítását (különös tekintettel a Puskin-idézetekre), s emelje át őket változtatás nélkül a magyar szövegbe, avagy az elbeszélés egészének kontextusát figyelembe véve igyekezzen felfedni az egyes töredékek összefűzésének logikáját, megtalálni a látszólag összefüggéstelen szöveg kohéziós erejét. Az orosz kultúrában jártas anyanyelvi olvasó asszociációi adhatnak támpontot egyes konkrét elem felismeréséhez, a magyar befogadónak azonban nincsenek ilyen „fogódzó”.

A fordítóra hárul tehát a feladat, hogy az adott szöveget olvasva-értelmezve keresse az „optimális” megoldást, s lehetőség szerint adekvát fordításban közvetítse a művet annak komplexitásában. „A szöveg megértés annak az útnak a megismerése, melyet egy szöveg nyit meg, s a szöveg által mutatott irány követése. A fordító a szöveggel szemben az olvasó helyzetében van. [...] A szövegolvasás és a szövegfordítás tehát azt jelenti, hogy egy hagyományon vagy egy szerepspecifikus viselkedésen belül megőrizzük egy szöveg közleményét, szándékát és hatását.”⁹ Mindezt tovább bonyolítja az intertextualitás, melyet Gérard Genette „két vagy több szöveg együttes jelenlétéből fakadó kapcsolatként, azaz – eidetikusán és leggyakrabban – egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenléteként” határoz meg.¹⁰

Tolsztaja elbeszélésében az orosz olvasó számára többé-kevésbé felismerhetőek azok a motívumok, melyek kulcsszerepet játszanak a Puskin-művekben és az egyes, később született klasszikus alkotásokban. Példaként csak három, az orosz kultúrában némiképp jártas magyar befogadó számára is ismerős szövegrészt emelek ki. A „тварь дрожащая или право имеет?” kérdés Raszkolnyikov vívódására utal a *Bűn és bűnhődés* egyik meghatározó fejezetében: „Más volt, amit meg kellett tudnom, ami hajtott: azt kellett megtudnom, mégpedig sürgősen, hogy féreg vagyok-e én is, mint a többi, vagy ember. Át merem-e hágni a törvényt, vagy nem? Le merek-e hajolni a hataloméért, vagy nem? *Remegő teremtmény vagyok-e, vagy jogom van...*”¹¹ Ugyanígy „beazonosítható” Tolsztoj *Anna Karenina* című regényének ismétlődő, vészjósló motívuma: „Бессмысленный и беспощадный мужичок, наклонившись, что-то делает с железом, и свеча, при которой Пушкин, трепеща и проклиная, с

⁹ Fritz PAEPCKE, *Bevezető*, ford. BONYHAI Gábor, Helikon, 1986/1–2, 5. (A műfordítás távlatai c. tematikus szám.)

¹⁰ Gérard GENETTE, *Transztextualitás*, ford. BURJÁN Mónika, Helikon, 1996/1–2, 82–83. Fordítás és intertextualitás kapcsolatáról részletesen lásd JÓZAN Ildikó, *Műfordítás és intertextualitás = A fordítás és intertextualitás alakzatai*, szerk. KABDEBÓ Lóránt, Bp., Anonymus, 1998, 133–146.

¹¹ Fjodor Mihajlovics DOSZTOJEVSZKIJ, *Bűn és bűnhődés*, ford. GÖRÖG Imre, G. BEKE Margit Bp., Európa, 1964, 426.

отвращением читает полную обману жизнь свою, колеблется на ветру.” Tolsztoj regényében ez az epizód közvetlenül kapcsolódik Anna halálához: „A kis motyogó paraszt ott dolgozott a vason. S a gyertya, amelynél az izgalommal, ámítással, bánattal és gonosszággal teli könyvet olvasta, ragyogóbb fényre lobbant, mint valaha; ami odáig homályban volt, megvilágította: sercegett egyet, aztán homályosodni kezdett, s lassan örökre kialudt.”¹² Szintén egyértelmű Borisz Paszternak *Hamlet* című versének felidézése, mely a Zsivago-ciklus legismertebb darabja: „Гул затих, я вышел на подмостки.” Mindez Pór Judit fordításában¹³ így hangzik: „Elült a zaj. A színpadra lépek. / Az ajtónak dőlve hallgatom, / miképp jelzik visszhangtöredékek / hogy mit mivel az én századam.”¹⁴

A szerzők mindhárom esetben a legkiélezettebb egzisztenciális krízishelyzetet megélő, a halál közelségét megtapasztaló embert szólaltatják meg, aki az életét, gondolatait, eszméit mérlegre téve vet számot saját sorsával. Tolsztaja elbeszélésének „szüzséjében”, annak szinte minden részletében, a bújtatott és közvetlen idézetek, utalások sokaságában ez a domináns elem, s végeredményben a cselekmény végkifejlete is ennek tükrében értelmezhető.

Tolsztaja fikciójában a betegségből felépült, idős Puskin útra kel, hogy felkutas- sa azokat a Pugacsov-dokumentumokat, melyek lehetővé tennék egy nagy, összegző munka megírását, mely a költő életműve kiteljesedését jelentené.

Az öreg, vénségére elhanyagolt külsejű, könnyező szemű, reszkető fejű, alacsony, görbe lábú, de még mindig dús, göndör hajú Puskin, botjára támaszkodva nagy útra készül. A Volgához indul. A régmúlt idők egyik műkedvelő kutatója azt ígérte, hogy mutat néhány dokumentumot, melyeknek köze lehet a banditához. Naplókat. Leveleket. De nem adja ki a kezéből, nagyon értékes anyag. Érdekes lehet. (541.)

Már az előző szövegrész utolsó mozaikjai is az elindulás, a zárt, homogén térből való kilépés mozzanatát teszik hangsúlyossá, felidézve az orosz olvasó számára jól ismert sorokat Danyiil Harmsz „gyerekverséből”: „Из дома вышел человек / С дубинкой и мешком / И в дальний путь, / И в дальний путь / Отправился пешком. /.../ И вот однажды на заре / Вошел он в темный лес. / И с той поры, / И с той поры, / И с той поры исчез.” A vers magyar fordításának első sorai valóban egy gyerekmese

¹² Lev TOLSZTOJ, *Anna Karenina*, ford. NÉMETH László, Bp. – Uzsgorod, Európa – Kárpátontúli Területi Kiadó, 1962, 345.

¹³ A vers tizenhárom fordítása közül azért választottam Pór Judit változatát, mert a *Zsivago doktor* című regény is az ő átültetésében jelent meg magyarul. (Borisz PASZTERNAK, *Zsivago doktor*, ford. PÓR Judit, Bp., Árkádia, 1988.)

¹⁴ Borisz PASZTERNAK, *Hamlet*, ford. PÓR Judit.

https://www.magyarulbabelben.net/works/ru/Paszternak%2C_Borisz_Leonyidovics-1890/Гамлет/hu/33446-Hamlet (Letöltés ideje: 2020. május 15.)

illúzióját keltik, az utolsó előtti strófa azonban már a szöveg mélyebb értelmét, egy ember eltűnésének végzetes következményeit is érzékelteti. „Egy ember egyszer útra kelt, / tarisznya nála, bot. / Csak mendegélt, / csak lépkedett, / csak vándorolgatott. /.../ Aztán egy reggel, jó korán, / sötét erdőbe ért, / s többé soha, / többé soha / nem hallották hírét.”¹⁵ Tolsztaja elbeszélésében a *вышел* („kiment”) kifejezés négyszeri ismétlése az utolsó sorban egyértelműen a távozás végérvényességét teszi hangsúlyossá, az eredeti versben felsejlő „sötét erdő” motívuma pedig, amely mitológiai szemantikáját tekintve a hagyományos diskurzusban is a túlvilág toposzához rendelődik hozzá, végeredményben a halál képzetköréhez kapcsolódik.¹⁶

Ezt követően megváltozik a Tolsztaja-szöveg tér-idő struktúrája, az izolált térből kilépő hős elveszíti „védettségét”, az úton levés perspektívája az önvizsgálat, önreflexió veszélyes következményeit sejteti. Az út toposza Tolsztaja szövegében (csakúgy, mint számos irodalmi alkotásban és általában az orosz kulturális hagyományban) az életút általános metaforájává is válik, melyben „az élet fordulópontjai, az azokhoz kapcsolódó döntések és választások értelmeződnek olyan »útkereszteződésekként«, melyek az ember életében kommunikatív szempontból a legnagyobb jelentőséggel bírnak”.¹⁷ Puskin utolsó útja az életút lezárását is előrevetíti, a „külső” és „belső” történések láncolata törvényszerűen vezet a tragikus véghez.

Puskin mezítláb lép ki a házból, hóna alatt csizma, s naplók beledugva. Az égbeszállt lélek tekint emígy az elhagyott tetemre. Az író naplója. Egy örült naplója. Feljegyzések a Holtak házából. A Földrajzi Társaság Tudományos Közleményei. Én kék lánggal lobogok majd népem lelkében, s vörös lángként perzselem a városokat. Halacskák úsznak zsebemben, ködös az út előttem. Hát te meg ott, mit építesz, s kinek? Ez, uram, egy fegyintézet – Alekszandrovszkij fogház. S a zene, a zene, a zene az, mi átöleli éneket. Saját nyelvén dicsér majd minden nép fia. Este, az utcán, a sűrű homályban, hol hintón, hol batárban, hol osztrigás vagonban, ich sterbe – ez nem az a város, s az éjfél sem az. A sok zsvány keresztényt pusztított gonoszul, s patakozva hullt a vér! Édes lovam, hallgass szavamra... R, O, Sz, – nem, nem ismerem fel a betűket... És tudtam már, ez a pokol. (538.)

Véleményem szerint ezen a ponton nyeri el értelmét a látszólag összefüggéstelen elemekből álló szövegfüzér, melyben vezérmotívumként funkcionál a minden mozzanatban megjelenített metafizikai dilemma: a halállal való szembenézés.

¹⁵ Danyil HARMSZ, *Egy ember egyszer útra kelt*, ford. RAB Zsuzsa = D. H., *Negyvennégy pici pinty*, Bp., Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1974, 54.

¹⁶ Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a vers az 1930-as évek elején született, a sorozatos „eltűnések” idején, s a mű publikálását követően magát a szerzőt is letartóztatták.

¹⁷ SARNYAI Csaba, *Keresztvilágok: Szláv mitológia és orosz irodalom*, Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2010, 74.

Tolsztaja elbeszélésében nem Puskin halála tragikus, hanem valójában az élete, mely a halál árnyékában született felismerésekben ölt testet.

S Puskin az utolsó, halál előtti pillanatban, az ütéstől megtántorodva, teljes erőből püfölni, csépelni kezdi botjával a csibész vörös kis fejét, szemtelenül hunyorgó szemét, elálló füleit – ahol csak éri. „Nesze neked! A majoméért, a líceumért, Vanyecska Puscsinéért, a Szenátus térért, Anna Petrovna Kernért, a nővérem kertjéért, az elégetett versekért, a szemem világáért – Karamzinért, a Csornaja recskáért, mindenért! Te lidérc! Szentpéterváráért! Mindenért, ami már jóvátehetetlen!” (542.)

Azáltal azonban, hogy az író olyan konkrét művekre tett utalásokkal erősíti az emberi önfeltárulkozás kínzó élményét, melyek különböző szinteken, más és más kontextusban, szövegvilágban artikulálódnak, újabb dimenzióba helyezi a halál problémáját is. Nem pusztán a hős személyes élménye válik elsődlegessé, hanem a halál mint metafizikai probléma megjelenítése az orosz kulturális textusokban, mindenekelőtt ismert irodalmi szövegekben. Ezáltal az elbeszélés Tolsztaja szellemi pozícióját, poétikai rendszerének következetességét is reprezentálja.

Tolsztaja történetei meghatározott, roppant kegyetlen séma szerint épülnek. Ez többnyire a bűn és bűnhődés története: a hős hűtlen lesz gyerekkorához, és ezért értelmetlenül leélt étellel fizet, majdnem mindig a halál fenyegeti a fináléban. Hiszen Tolsztaja elbeszéléseit nem az epizódnak szenteli, hanem a teljes emberi sorsnak, elejétől végéig. Ez pedig éppen a hős históriája, amelyben ki van pontozva a külső életrajza, de tisztán és részletesen feltárul a belső evolúció, még gyakrabban a degradáció.¹⁸

Tolsztaja elbeszélésében „átírja” a Puskin-életrajzot, ezáltal új dimenziót ad a múlt, s azon belül is a kulturális tradíció értelmezhetőségének. Tiszteletben tartva (s remélhetőleg felismerve) az alkotói szándékot, a fordító a maga interpretációjában a magyar olvasó számára is közvetíteni hivatott a szerzői krédót:

Oroszország felett állandósult mitológiai idő uralkodik, olyan, amelyben minden esemény egyidejűleg megy végbe, ezért az egymásutániségük tetszés szerint, az önök szeszélye szerint állapítható meg. Nemrég valaki nagyon találóan megjegyezte, hogy Oroszország a megjósolhatatlan múlt országa. Ez nagyon igaz, és nagyon találó: mindenki saját múltat, ennek a bolondokházának a saját maga alkotta múltját gondolja ki, és az egyik elbeszélés semmivel sem

¹⁸ Pjotr VAJL, Alekszandr GENISZ, *Városka a dohányszelencében*, ford. RAB Zsuzsa = Tatyjana TOLSZTAJA, *Mamutvadászat*, Bp., Európa, 1992, 247.

jobb vagy igazabb a másiknál – annyi múlt van, amennyit csak akarnak. Ez talán nem felsőbbrendű szabadság, nem felsőbbrendű egyenlőség? És vajon nem ez a legjobb talaj az irodalom születéséhez?¹⁹

BAGI IBOLYA
egyetemi docens
Szegedi Egyetem
bagiibolya@gmail.com

Pushkin – Reloaded
The Problem of Intertextuality in the Translation of Tatyana Tostaya's "Szjuzset"

Abstract: The paper analyses one of the short stories of Tatyana Tolstaya, who is one of the most important representatives of Russian postmodern literature. The study focuses on the loss in the translation process of intertextual connections when translated into another culture. In Tolstaya's *oeuvre* the irony present in rich intertextual references and the grotesque and absurd methods primarily aim to de-pathos the classic Russian literature. The problem of intertextuality is most significant in Tolstaya's "Szjuzset" therefore the difficulties of translation are most demonstrable in this work.

Keywords: Tatyana Tolstaya, intertextuality, Russian postmodern, difficulties in translation

DOI: 10.37415/studia/2020/1-2/46-54.

Open Access: Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

¹⁹ Tatyjana TOLSZTAJA, *Orosz világ*, ford. GORETITY József, Jelenkor, 2003/7–8, 783.